

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

А. В. Кучер, к.педн.н.

Д. О. Ткаченко

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

У статті виявлено, проаналізовано й оцінено вплив основних економічних проблем на формування й підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва.

Ключові слова: ефективність, рентабельність, продукція тваринництва, макро-, мезо-, мікроекономічні проблеми, профіль, середовище.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Переважна більшість аграрних підприємств, які виробляють продукцію тваринництва в Україні, нині перебувають у скрутному становищі, оскільки їхня діяльність зазвичай недостатньо економічно ефективна, а в більшості випадків узагалі збиткова. Під час спроб підвищити ефективність виробництва продукції тваринництва підприємці аграрної сфери стикаються з певними економічними проблемами, які потрібно ідентифікувати й науково обґрунтувати пріоритетні напрями їх вирішення. Це свідчить про актуальність і науково-практичну значущість порушеної проблеми підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням вирішення проблем, що стоять на заваді ефективного розвитку тваринницької галузі, присвячено велику кількість наукових досліджень, результати яких знайшли відображення в працях В. Я. Месель-Веселяка, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, О. М. Шпичака та багатьох інших учених. Серед останніх публікацій слід вказати праці В. Г. Андрійчука [1], О. І. Гуторова, Л. Ю. Кучер, А. В. Кучера [2], О. В. Шлапака [3] та ін. Разом із цим слід зазначити, що питання ідентифікації, оцінювання, комплексного аналізу й подолання економічних проблем ефективного розвитку галузі тваринництва в сучасних умовах господарювання й надалі залишаються актуальними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – виявити, проаналізувати й оцінити вплив основних економічних проблем на формування й підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розв'язання продовольчої проблеми, формування й розвитку ринку продуктів харчування тваринного походження та зростання економічного потенціалу галузі тваринництва вимагають нагальних соціально-економічних перетворень у цій сфері економічної діяльності для подолання негативних змін. Проблема ефективності виробництва завжди посідала важливе місце серед актуальних проблем агроекономічної науки. Зацікавленість нею виникає на різних рівнях управ-

ління економікою – від власників підприємств до керівників держави. Категорію «ефективність» можна трактувати як результативність певного процесу, дії, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричиняють. Саме в цьому й полягає сутність цієї категорії та багатогранність її вияву [1, с. 9].

Узагальнювальним показником економічної ефективності виробництва продукції тваринництва є рентабельність. Дослідження показали, що в 1990 р. прибутковими були всі види продукції тваринництва, крім вовни, яка була збитковою на рівні 2,4 %, та знизилася у 2011 р. до рівня -70,6 %. Рівень рентабельності виробництва молока мав тенденцію до зниження до 2000 р., з 2005 р. рентабельність молока коливалася й у 2011 р. дорівнювала 18,5 %. Позитивна ситуація простежується з виробництвом яєць, рентабельність яких хоч і мала нестійкий характер, однак зросла у 2011 р. до 38,8 % проти 1990 р., коли вона становила 27,3 %. З іншими видами продукції тваринництва ситуація без перебільшення критична. Так, вирощування ВРХ на м'ясо, а також овець і кіз було суцільно збитковим протягом 1995–2011 рр. За цей період виробництво свинини було прибутковим лише у 2005, 2008 і 2009 рр., вирощування птиці на м'ясо було прибутковим лише протягом 2003–2006 рр. [4, с. 58].

За попередніми даними Держслужби статистики України, в галузі тваринництва у 2012 р. стало прибутковим вирощування свиней на м'ясо (2,3 %), у той час як у 2011 р. воно було збитковим (-3,7 %). Як і в попередньому році, залишилося рентабельним виробництво молока та яєць. Однак, на відміну від виробництва яєць, прибутковість яких зросла з 38,8 % у 2011 р. до 52,5 % у 2012 р., прибутковість молока значно зменшилася – з 18,5 % у 2011 р. до 2,3 % у 2012 р. У 2012 р. помітно зменшилася збитковість виробництва птиці на м'ясо, яка становила -6,0 % проти -16,8 % у 2011 р. Поряд із цим, ще більш збитковим стало виробництво м'яса ВРХ (-29,5 % проти -24,8 %), а також вирощування овець і кіз на м'ясо (-40,8 % проти -39,6 %). У цілому від діяльності в галузі тваринництва аграрними підприємствами отримано 3172,1 млн грн прибутку, а загальний рівень рентабельності становив 14,2 %

(у 2011 р. відповідно – 2603,3 млн грн і 13,0 %) [5]. Отже, як бачимо, економічна ефективність галузі тваринництва залишається низькою.

Як відомо, господарська діяльність будь-якого аграрного підприємства як відкритої економічної системи перебуває під впливом зовнішніх сил, тобто в значній мірі визначається станом його зовнішнього макрооточення, у зв'язку із чим аналіз основних факторів макросередовища є необхідною передумовою ефективного планування діяльності економічних суб'єктів. На економіку галузі тваринництва й ефективність діяльності окремих суб'єктів господарювання тією чи іншою мірою впливають такі групи факторів макросередовища, як: економічні, політико-правові, природно-географічні, науково-технологічні, демографічні, соціально-культурні. Серед названих факторів, якщо й не вирішальну, то все ж провідну роль у підвищенні ефективності галузі тваринництва відіграють економічні чинники, тому саме їм приділимо увагу в цьому дослідженні.

Для діагностики стану макроекономічних чинників ефективності діяльності підприємств з виробництва продукції тваринництва скористаємося методичним підходом до комплексного маркетингового аналізу зовнішнього макросередовища, в основі якого лежить оцінювання спрямованості й характеру впливу на підприємство основних макрофакторів. На відміну від наявних підходів, запропонована Т. І. Сабецькою методика дозволяє розрахувати інтегральну оцінку й побудувати «поточний» профіль макросередовища, а також оцінити рівень його сприятливості для розвитку підприємства. Залежно від отриманого значення інтегрального показника, можна робити висновок про поточний стан макросередовища, формулювати рекомендації щодо виробничої поведінки підприємства та обирати найбільш адаптований до умов зовнішнього оточення тип виробничої програми [6, с. 11].

Будувати профіль економічного макросередовища галузі тваринництва доцільно на основі підбору часткових показників, що характеризують той чи інший його аспект. Для цього проводять аналіз стану й динаміки обраних часткових показників, здійснюють оцінювання цих показників з погляду сприятливості чи несприятливості їхнього впливу на загальний стан економічного середовища та приведення їх до єдиної оціночної шкали. Якщо оцінка показника: дуже висока й числове значення оцінки (O_i) становить 100–81, то вплив значення показника на зовнішнє середовище є позитивним; оцінка висока (80–65) – вплив також позитивний; оцінка середня (64–36) – нейтральний вплив; оцінка низька (35–21) та дуже низька (20–0) – негативний вплив. Після

цього для кожного із часткових показників стану економічного середовища розраховують єдину величину (O_B), яка є приведеною до єдиної числової оціночної шкали оцінкою часткового показника (O_i), відкорегованого на значення коефіцієнта вагомості (KB_i) цього показника. Розподіл коефіцієнтів вагомості часткових показників здійснюють на основі суб'єктивної оцінки дослідника [7].

За результатами аналізу наукових досліджень для побудови профілю ми обрали такі часткові показники: диспаритет цін і його тенденції, платоспроможний попит, рівень інфляції, динаміка ставки рефінансування, інвестиційний клімат, доступність кредитів, коливання валютних курсів (стабільність гривні), державне регулювання цін на продукцію тваринництва, розмір ВВП і темпи його зміни, фаза економічного циклу, в якій перебуває економіка країни (зростання, спад, криза), стан світової економіки. В економічній літературі виділяють й інші чинники економічного макросередовища, проте ми зосередили увагу на тих, які в сучасних умовах для вітчизняної галузі тваринництва є найбільш актуальними з огляду на ефективність її функціонування в аграрних підприємствах.

Результати аналізу основних макроекономічних показників України (табл. 1) загалом свідчать про нестійкий стан національної економіки, хоча й простежуються деякі позитивні фактори впливу. Темпи росту ВВП мають нестійкий характер й останнім часом уповільнюються, але реальний ВВП за 2012 р. проти з 2011 р. становив 100,2 % і прогнозується його зростання у 2013 р. Зокрема, Кабмін заклав у держбюджеті зростання ВВП на 2013 р. на рівні 3,4 %, однак багато експертів не такі оптимістичні. Зокрема, Світовий банк знизив прогноз зростання ВВП України у 2013 р. з 3,5 % до 2,2 %. На думку експертів компанії Ernst&Young, ВВП України у 2013 р. виросте на 2,4 % і номінальний ВВП становитиме 172,5 млрд дол., при цьому зростання показника у 2014 р. прискориться до 4,6 % (187,7 млрд дол.). Експерти Ernst&Young також прогнозують зростання ВВП України у 2015 р. на рівні 4,1 %, а у 2016 р. ВВП знизиться до 3,9 %. Інфляція в Україні у 2013 р., згідно з очікуваннями аналітиків, становитиме 7 %, а в наступні три роки скоротиться – до 6,5 % у 2014 р. і 5,5 % у 2015 і 2016 рр. У той же час курс національної валюти протягом найближчих років буде послаблюватися. Зокрема у 2013 р. середній курс гривні становитиме 8,5 грн/дол., у 2014 і 2015 рр. – 8,7 грн/дол., а у 2016 р. гривня девальвує до 8,8 грн/дол. [8]. Зазначимо, що нині коливання валютних курсів незначні й майже відсутні.

Основні макроекономічні показники в Україні: тенденції, стан, прогноз

Показники	Роки							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Номинальний ВВП, млрд грн	720,7	948,1	913,3	1082,6	1302,1	1400,0	1687,8	1854,1
Темпи зміни реального ВВП, %	107,9	102,3	85,2	104,2	105,2	100,2	104,5	104,2
Індекс споживчих цін, %	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	98,8	105,9	105,0
Індекс цін виробників, %	123,3	123,0	114,3	118,7	114,2	100,3	106,3	105,5
Темпи зміни реальної заробітної плати (до попереднього року), %	112,5	106,3	90,8	110,2	108,7	114,4	В/д	В/д
Облікова ставка НБУ, %	8,4	12,0	10,25	7,75	7,75	7,56	7,50	В/д

Примітки. *Прогноз за песимістичним сценарієм. В/д – відсутні дані.

Джерело: склади автори на основі офіційних даних Держслужби статистики України, Міністерства фінансів України та Національного банку України.

Аналізуючи темпи зміни реальної заробітної плати, бачимо, що в окремі роки вона навіть знижується, і це при тому, що рівень доходів населення України є одним з найнижчих проти країн близького й дальнього зарубіжжя. Купівельна спроможність сільського населення нижча, ніж загалом по країні, оскільки заробітна плата в сільському господарстві значно нижча за середню по національній економіці. Відносно висока облікова ставка НБУ, висока кредитомісткість аграрної галузі, ризик неповернення кредитів та інші чинники виступають передумовами для формування високих відсоткових ставок комерційних банків за кредитами для сільськогосподарських підприємств. Так, середня відсоткова ставка комерційних банків за надані кредити підприємствам АПК становила у 2007 р. – 18 %,

2008 р. – 24 %, 2009 р. – 27 %, 2010 р. – 25 %, 2011 р. – 19 %. Отже, висока вартість комерційних кредитів істотно обмежує їх доступність для аграрних підприємств. Недієвість державної програми пільгового кредитування підприємств АПК, можлива зміна відсоткової ставки в односторонньому порядку, небажання комерційних банків узагалі кредитувати агробізнес у поєднанні з низькою економічною ефективністю виробництва продукції тваринництва й частими змінами механізмів державної підтримки цієї галузі не забезпечують створення сприятливого інвестиційного клімату.

Узагальнюючи виконаний аналіз, ми оцінили фактори макросередовища підприємств, що виробляють продукцію тваринництва, зведені результати якого подані в табл. 2.

Таблиця 2

Профіль економічного макросередовища підприємств-виробників продукції тваринництва в Україні

Показник	Оцінка дослідником	Числове значення оцінки (О _i)	Коефіцієнт вагомості показника (КВ _p)	Одинична величина зваженого показника (ОВ _p)	Максимальна величина показника (за умови, що О _i = 100)
Диспаритет цін і його тенденції	дуже низька	20	0,20	4,0	20
Платоспроможний попит	низька	22	0,15	3,3	15
Рівень інфляції	низька	30	0,10	3,0	10
Динаміка ставки рефінансування	низька	30	0,10	3,0	10
Інвестиційний клімат	низька	30	0,10	3,0	10
Доступність кредитів	низька	25	0,10	2,5	10
Колівання валютних курсів (стабільність гривні)	середня	64	0,07	4,5	7
Державне регулювання цін на продукцію тваринництва	низька	35	0,05	1,8	5
Розмір ВВП і темпи його зміни	низька	30	0,05	1,5	5
Фаза економічного циклу	середня	45	0,05	2,3	5
Стан світової економіки	середня	63	0,03	1,9	3
Узагальнена оцінка економічного макросередовища (У)				30,8	100

Джерело: власні дослідження.

Результати побудови профілю економічного макросередовища галузі тваринництва нашої країни та розрахунок його узагальненої оцінки, яка дорівнює 30,8 при максимально можливій – 100, свідчать про те, що загалом наявний стан економічного макросередовища справляє негативний вплив на розвиток галузі тваринництва й не створює необхідних макроекономічних передумов для ефективного функціонування сільсько-

господарських підприємств, що спеціалізуються на виробництві тваринницької продукції. Узагальнена оцінка вказує на те, що основні макроекономічні фактори відповідають вимогам менше, ніж на третину, тобто є істотні можливості поліпшити становище майже на 70 % за рахунок вирішення на державному рівні виявлених економічних проблем, першочерговими з яких є подолання диспаритету цін і збільшення платоспромож-

ного попиту населення, оскільки саме ці фактори, будучи найбільш вагомими, отримали найнижче числове значення оцінки.

Таким чином, економічні проблеми, які стоять на заваді підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва, спираючись на дослідження В. Г. Андрійчука [1, с. 168–242], умовно об'єднаємо в три групи: макроекономічні (проблеми, які впливають на підприємство опосередковано, тобто вони мають не прямий вплив, але все-таки відчутно впливають на результати діяльності підприємств), мезоекономічні (проблеми, з якими стикається підприємство в певному регіоні, області, місті, районі або в галузевому розрізі), мікроекономічні (проблеми, які безпосередньо стосуються підприємства, його внутрішнього середовища). Усі ці проблеми тісно взаємопов'язані й досить рідко трапляються в чистому вигляді, причому вони переплітаються так, що ефективне вирішення мікроекономічних проблем неможливе без розв'язання мезо- й макроекономічних проблем.

Оскільки макроекономічні проблеми ми розглянули вище, тут звернемо увагу на деякі з них. У першу чергу, це проблема диспаритету – порушення вартісних співвідношень, а відповідно й цін на продукцію тваринництва, з одного боку, та промислові товари й послуги, які купують для виробництва цієї продукції з іншого боку. Диспаритет виявляється у випереджальному зростанні індексів цін на промислові товари й послуги порівняно з індексом цін на продукцію тваринництва. Одна з головних причини диспаритету – проникнення транспортних, переробних монополій в АПК, встановлення ними завищених цін на свою продукцію та занижених на тваринницьку. Серед інших макроекономічних проблем вкажемо на такі: низька платоспроможність споживачів, що не дозволяє їм купувати дорогу тваринницьку продукцію; низька інвестиційна привабливість галузі й країни загалом; незахищеність внутрішнього ринку продукції тваринництва, в результаті чого іноземні конкуренти поставляють неякісну м'ясну продукцію за нижчими цінами, ніж у вітчизняних виробників, тому через низьку купівельну спроможність населення закордонна продукція користується більш високим попитом, а вітчизняні виробники програють конкуренцію.

Серед економічних проблем мезорівня, які потребують першочергової уваги, вкажемо такі: олігопсонічна, а часто й монопсонічна будова ринків продукції тваринництва, за якої переробні й заготівельні підприємства мають сильну ринкову владу, що дає змогу їм здійснювати ціновий диктат і робить залежними товаровиробників продукції тваринництва; наявність надмірної кількості посередників на стадії економічного обміну й розподілу, тобто на шляху руху продукції тваринництва як сировини до кінцевого споживача, що спричиняє несправедливий розподіл створе-

ної доданої вартості в продуктовому ланцюзі; висока капіталомісткість галузі тваринництва, що потребує істотних інвестицій у виробництво (будівництво ферм, придбання техніки, обладнання й ремонтного поголів'я), тому в умовах браку коштів цій галузі складно розвиватися, чому можуть зарадити інвестиції й розвиток фінансового лізингу; неналагоджена співпраця місцевої влади й бізнесу, оскільки більшість підприємців вважають негативним вплив органів місцевого самоврядування на підприємницьку діяльність. Крім того, між місцевими органами влади й підприємцями іноді виникають суперечності, які гальмують ефективний розвиток галузі тваринництва в різних формах агрогосподарювання. Причинами цих суперечностей є втручання влади в діяльність підприємств, користуючись своїм службовим становищем, для отримання власної вигоди, несправедливий розподіл коштів, що надають як державну підтримку й т. ін.

До мікроекономічних проблем, які гальмують ефективний розвиток галузі тваринництва, відносимо такі: недосконалість внутрішньогосподарських економічних взаємовідносин між структурними підрозділами підприємств; використання на практиці переважно застарілих форм і систем оплати праці, що унеможливує застосування дієвих механізмів мотивації й стимулювання праці; неефективний менеджмент і недостатній рівень розвитку людського капіталу; нераціональна організація виробничих процесів й часте ігнорування вимог науково обґрунтованих технологій виробництва тваринницької продукції; застаріла матеріально-технічна база, незбалансоване співвідношення між основними й оборотними засобами, повільні темпи обороту капіталу; низька якість продукції і її невідповідність стандартам та ін. Ми перелічили лише узагальнені мікроекономічні проблеми, які стосуються переважної більшості підприємств, що виробляють продукцію тваринництва, оскільки абсолютно очевидно, що для кожного окремо взятого підприємства комплекс цих проблем і їх актуальність будуть принципово різним залежно від конкретних виробничо-економічних ситуацій, у яких вони перебувають. В узагальненому вигляді ці проблеми знаходять своє відображення у високій собівартості продукції тваринництва, тому їх вирішення потребує запровадження противитратних (на одиницю продукції) механізмів господарювання й сучасних (зокрема автоматизованих) систем управління.

Висновки. Ідентифіковані економічні проблеми ефективного розвитку галузі тваринництва згруповано в три групи: макро-, мезо- й мікроекономічні. Побудова профілю економічного середовища підприємств-виробників продукції тваринництва в Україні дає підстави констатувати здебільшого негативний вплив макроекономічних чинників на формування й ефективність

функціонування галузі тваринництва. Макро- й мезоекономічні проблеми невідконтрольні підприємствам, вони лише можуть пристосовуватися до них, тому вирішення цих проблем має здійснюватися на державному рівні. Держава має підтримувати розвиток тваринництва як пріоритетної галузі, яка гарантує продовольчу безпеку країни, а також створювати необхідні інституційні

передумови для запуску ефективного ринкового механізму. Вирішення мікроекономічних проблем залежить від конкретних умов господарювання й економічного стану, в якому перебуває підприємство, тому опрацювання механізмів приведення в дію факторів успіху на прикладі конкретних підприємств може стати одним з перспективних напрямів дальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаної літератури:

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств : теорія, методика, аналіз : моногр. / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Гуторов О. І. Економічні засади формування прибутковості виробництва молока в аграрних підприємствах : теоретико-прикладний аспект : моногр. / О. І. Гуторов, Л. Ю. Кучер, А. В. Кучер. – Х. : Точка, 2013. – 490 с.
3. Шлапак О. В. Стратегічні напрями розвитку галузі м'ясного скотарства в Україні / О. В. Шлапак // Економіка України. – 2013. – № 3. – С. 57–65.
4. Сільське господарство України за 2011 рік : стат. зб. ; за ред. Н. С. Власенко. – К. : Держ. служба статистики України, 2012. – 386 с.
5. Економічні результати сільськогосподарського виробництва за 2012 рік (попередні дані) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Сабецька Т. І. Формування виробничої програми підприємства на основі маркетингових досліджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Т. І. Сабецька. – Ужгород, 2011. – 20 с.
7. Сабецька Т. І. Побудова профілю господарсько-економічного середовища в рамках маркетингового аналізу зовнішнього макросередовища сільгоспмашинобудівної галузі України [Електронний ресурс] / Т. І. Сабецька. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2010/Economics/65226.doc.htm.
8. ВВП України в 2013 році виростає на 2,4 %, інфляція складе 7 %, – Е&У [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/vvp-ukrainy-v-2013-godu-vyrastet-na-2-4-inflyatsiya-sostavi-7--31012013195400>.

В статтє выявлено, проанализировано и оценено влияние экономических проблем на формирование и повышение эффективности производства продукции животноводства.

Ключевые слова: *эффективность, рентабельность, продукция животноводства, макро-, мезо-, микроэкономические проблемы, профиль, среда.*

The impact of major economic problems on the development and increase of efficiency of livestock production are identified, analyzed and assessed in the article.

Key words: *efficiency, profitability, livestock products, macro-, meso-, microeconomic problems, profile environment.*

Дата надходження до редакції: 29.04.2013

Рецензент: д.е.н., професор Ульяновченко О.В.

УДК 631.3:633.63:338.3

ФОРМУВАННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ МАШИН ТА ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ

О. В. Калініченко, к.е.н., доцент, Полтавська державна аграрна академія

Досліджуються економічні та енергетичні витрати на виробництво цукрових буряків із використанням системи машин та технології вітчизняного виробництва. Здійснено розрахунок беззбиткового рівня виробництва цукрових буряків (за різного рівня урожайності) з урахуванням економічних та енергетичних показників ефективності виробництва для сільськогосподарських підприємств зони Лісостепу.

Ключові слова: *цукрові буряки, технологічні операції, матеріально-технічні засоби, технологічні параметри, економічна ефективність, енергетична ефективність.*

Вступ. Виробництво цукрових буряків неможливе без наявності у розпорядженні сільськогосподарського